

MODEL KULTURE ŽIVOTA

Izraz „kultura života“ preuzima se u značenju koje mu je dao papa Ivan Pavao II. (1920 – 2005) u enciklici *Evangelium vitae* (*Evandjelje života*) iz 1995. godine. Suprotstavivši „kulturu života“ „kulturi smrti“ papa se usredotočio na petu Božju zapovijed (*Ne ubij!*), upozorio na suvremene probleme u njezinu kršenju (smrtna kazna, eutanazija, rat, pobačaj...) te pružio određene smjernice za razvoj poštivanja svake osobe od začeca do smrti.³⁵¹

Katekizamski se diskurs navedene problematike dotiče u tumačenjima pete i osme Božje zapovijedi, odnosno vrijednost ljudskog života promatra se kako kroz njegovu materijalnu dimenziju (tijelo), tako i kroz duhovnu (časť, dostojanstvo, ugled).

³⁵¹ Vidi: Ivan Pavao II., 1995. *Evangelium vitae / Evandjelje života: Enciklika o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života*, preveo fra Jure Šarčević, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

NE UBI RUKOM NI JEZIKOM: LJUDSKI ŽIVOT, LJUDSKA ČAST

Negativna formulacija pete zapovijedi odražava se i na katekizamska tumačenja koja najprije izražavaju zabrane različitih vrsta ubojstava, a tek onda upućuju na pozitivnu vrijednost i nužnost poštivanja ljudskog života, časti i istine. Unatoč apodiktičnosti pete zapovijedi autori ne osuđuju svako ubojstvo, niti svako ubojstvo smatraju nepravednim i grešnim. Kanizijevski katekizmi izbjegavaju izravnu osudu ubojstva (Relković) ili osuđuju samo nepravedna ubojstva (Kanižlić); bellarminovski katekizmi i katekizam reformnog katolicizma odluku o pravednom ubojstvu prepuštaju svjetovnim vladarima (Grličić u slučaju opravdanosti ratnih ubojstava, Rapić kod izvršavanja smrtno kazne, a Velikanović u oba slučaja); Pavić podržava kažnjavanje ubojice smrtnom kaznom, a Bačić navodi više situacija kada je riječ o pravednom ubojstvu (samoobrana, vojnička čast, žensko djevičanstvo...).

Da je izvršavanje smrtno kazne bilo sastavni i najuobičajeniji dio svakodnevice u kojem su surađivale svjetovna i crkvena vlast potvrđuju i vrlo česte zabilješke na tu temu u osječkom *Isusovačkom ljetopisu* (1763–1770). Za godine 1763. i 1764. zapisano je:

16. XI. Srijeda. Oko tričetvrt 11 županija je održala sud. Superior je zamoljen da odredi dvojicu patera, jednog ilirskog/hrvatskog/ a drugog njemačkog, koji će 18. ovog mjeseca prisustovati smrtnoj osudi nad trojicom osuđenika. 17. XI. Svećenici su otišli služiti misu, ispovijedati i pričestiti osuđene.

01. X. Stigla je iz Beča presuda u vezi smrti nad zarobljenim vojacom koji je na radu napao sjekirom časnika te ga jednim udarcem oborio, a tetku ranio nožem, no oboje su ostali živi. Osuđen je smrću na kotač i mač. Na izvršenje osude je u 10 sati pošao p. Manner. 02. X. Osuđenik je sve odbio te nije htio da ga itko prati. No ipak je na stratištu, pošto ga je pater opomenuo, primio sakramente.³⁵²

³⁵² *Isusovački ljetopis 1763.-1770. [DIARIUM MISSIONIS ESSEKINENSIS SOCIETATIS IESU COEPTUM ANNO 1764 SCHOLASTICO EXEUNTE 1763 USQUE AD ANNUM 1771. / LJETOPIS OSJEČKE MISIJE ILI DRUŽBE ISUSOVE ZAPOČET NA KRAJU ŠKOLSKE GODINE 1763/64., VODEN DO 1771. GODINE]*, u: Sršan, Stjepan, *Osječki ljetopisi: 1686.-1945.*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku – Povijesni arhiv u Osijeku, Osijek, 1993, str. 226, 235). U istom ljetopisu doznaje se kako je Osijek imao krvnika (*minister justitiae*) te da je mjesto gdje

Katekizam bellarminovske tradicije (Grličić) i posebno onaj bellarminovske usmjerenosti (Lipovčić) svoju pozornost u potpunosti posvećuju zaštiti dječjeg života, odnosno osuđuju sprečavanje začeca, pobačaj, čedomorstvo i neoprez roditelja koji nehotice uguše svoje dijete pri spavanju. Uz Velikanovića i Bačića i propovjednik Rapić oštro osuđuje čedomorstvo i pobačaj te proklinje očeve i majke koji su ubojice svoje djece:

Ah, Bože! Mlogi glasovah, teške vike, strašne tužbe! Ah! Šta i šta hoće tada vapiti: ova moja mat[i] po nedopustitomu dilu jest mene u svojoj utrobi začela pak, da ona prid svitom ostane poštena, mene kako je rodila, jest udilj utušila i brez svetoga krštenja zakopa. Je li, o Sudče pravi, pravo da ja sada Tvoje lice ne uživam? Druga opet hoće vikati: ovo su naše matere koje su nas začele pak, da prid svitom one ostanu poštene, jesu nike stvari uzimale i pile i zatim nas iz utrobe mrtve izbacile. Treći hoće vapiti: ovo su naši oci koji su materi našoj više davali kako će nas brez svetoga krštenja smaknuti. Četvrti hoće vapiti: ovo su naši oci koji zadovo[ll]jiti svomu putenomu naslađenju našima trudnima materama nisu oprasćali, zato nas u utrobi živuće jesu utušili, pak mrtvi brez svetoga krštenja jesmo se porodili. O prokleti takovi koji jeste prije ubojice nego oci i matere svoje dice (447–448).

Lovretić smatra da Otočanke malo rađaju zbog „gizde“ i lijekova za koje su doznale od gospoja: „Svoje likove za to znadu, ali tajne, a čule su i od gospoja gospodskih likova“ (20). Osim toga, ako lijekovi nisu od koristi, postoje „grišnice“, tj. žene koje „ubijaju porod prije poroda“ pa se i njima obraćaju žene u Otoku (v. str. 292).

Lukić na početku 20. stoljeća konstatira kako je u Varošu znatno manje djece nego prije, za što okrivljuje diobu zadruga i žene:

Što žene nemaje dosta djece, kriva je najprije nesretna samoća i dilba, a onda to, što žene djecu gnjavu. Nisu dakle ljudi, a niti neplodnost kriva, što nema djece, već žene same. Ta ima i taki luda, koje iduć na vjenčanje, i u porodu, dopušćeno i nedopušćeno činu, samo da imaje što mañe djece (1919: 39).

je on živio bilo ujedno i stratište. To se mjesto pučki zvalo *Zimmerplacz*, a riječ je bila o oružani s četiri barutane koja se nalazila kraj Drave, između tvrde i Donjeg grada (usp. nav. dj., str. 61, 251).

Najžalosnije je, da žene i mlade gnjavu djecu. U cilom selu ne bi čোক našo deset žena, koje nisu nigda dite zagnajvile. Najgorje je to, što se to strefi u godine više puta (i po pet put), a svaki put se boluje i jedva ostane živo. Da se djeca gnjavu ima mlogo uzroka, ko što su: mloga djeca, ženina ljepota, starost i velika djeca, pa i to, što ponese s tuđim čоком (1924: 165).

Ljetopis Franjevačkog samostana u Osijeku (1686–1890.) izvještava o slučaju žene koja je počinila čedomorstvo te o okrutnoj kazni koja je potom uslijedila. Događaj je zabilježen 1770. godine:

04. I. Neka neudata žena iz Hrvatsko-Štajerske, služeći kod pravoslavca Mikašinovića, brigadirskog generala, kad se on privremeno ovdje zaustavio nakon Karlovačkog sinoda grčkoga obreda po kraljevskoj odredbi, rodila je dijete i rođeno čedo ubila kako bi prešutjela zločin preljuba. Ipak je zločin poslije otkriven te je žena dospjela u vojni zatvor. Budući da na saslušanju nije htjela priznati zločin, osuđena je na muke tijekom 9 minuta. Nakon izdržanih 7 minuta priznala je svoj zločin te je od vojnog suda u Osijeku osuđena na smrt. Presudu je potvrdio i sud u Beču, te su kažnjenicu danas vojnici pukovnije Preysach izveli kroz Vodena vrata, i to uz pratnju Đure Lanzla, isusovca, do vojno-civilnih vješala. Tamo su joj odsjekli desnu ruku i glavu (60–61).³⁵³

Osim što su svjetovna i crkvena vlast surađivale pri samom činu izvršavanja kazne, suradnja se očitovala i kroz instituciju azila. Crkve i samostani po starom su običaju bili azili za teže prijestupnike kojima bi potom nastojali osigurati zakonito suđenje pred nadležnom vlasti. Primjer azila pruženog ženi koja je ugušila dijete bilježi i *Ljetopis Franjevačkog samostana u Osijeku (1686–1890.)* za godinu 1778: „01. VI. Popodne je, oko 4 sata, u azil došla Katarina Janković zbog toga što je ugušila dijete. Pošto se učinilo što se mora obdržavati po kraljevskoj odredbi, drugoga je dana predana županiji. Ovdje se prilaže kopija tog izručenja, dok je original sebi zadržao superior“ (86).

³⁵³ Kazna odsijecanja desne ruke i glave bila je očito tipična za zločin čedomorstva, o čemu svjedoči slučaj još jedne osuđene žene iz Bilja (v. *Ljetopis Franjevačkog samostana u Osijeku*, str. 76).

MORMORATUR ILI UBOJICA OD POŠTENJA

Ljudska čast i dostojanstvo te odnos prema izricanju istine najčešće su teme tumačenja osme zapovijedi, ali mnogi se katehetičari na njih osvrću i u okviru tumačenja pete zapovijedi. Najuočljivije je to kod Relkovića i Pavića koji petu zapovijed *Ne ubij!* proširuju u *Ne ubi rukom ni jezikom!*, zatim kod Kanižlića koji jednako osuđuje i tjelesno i duhovno ubojstvo te kod Bačića koji „mormoratura“ naziva „ubojicom od poštenja“.

Ogovaranje, klevetu, ruganje i ozloglašenje svi autori smatraju velikim grijesima, s tim da samo Lipovčić osobitu kritiku upućuje određenim skupinama ozloglašivača: podložnicima, učenicima, slugama i sluškinjama te njihovim gospodarima. S druge strane, manje pogrde koje očevi upute sinovima, učitelji učenicima, gospodari slugama i stariji mlađima za Rapića i Bačića su mali, laki grijesi. Grličić pak ne smatra grijehom ako se očituje tuđe zlo djelo ili mana u slučajevima kad se radi o mlađima kojima je potreban prijekor starijih ili ako su posrijedi oni kojima treba pomoć i savjet drugih. Slično tome i Rapić u propovijedi navodi jedine dvije situacije kada se smije očitovati tuđe zlo: ako iz njega može proizići veće zlo ili ako je posrijedi sudsko ispitivanje. Prema Rapiću propovjedniku ni imanje, ni bogatstvo, pa čak ni vlastiti život nema vrijednost koju ima pošteno ime:

...od poštena imena nejma većega dobra. Ime pošteno jest temelj iz kojega plod svake sriće porađa se. Tko ima dobro ime, onaj svagdi jest proštiman i primljen, svaki želi š njime baratati, večati i trgovati. Ako dobro ime izgubi, jurve su mu vrata zatvorena (389). [...]

ako takov kasapin poštenje i povrati, opet mu se ne viruje jere su takovi sadašnji ljudi da prije svako zlo viruju nego dobro od svoga iskrnjega. Zato kada prid njima počmeš poštenje tvoga iskrnjega povraćati, oni hoće što virovati, što i ne virujući hoće reći: *Ti tako govoriš, ele opet nije baš sa svime na prazno, valja da je što to bilo* (391–392).

Ipak, propovjednik inzistira na dužnosti vraćanja poštenja i časti „iskrnjemu“, naglašavajući kako nije dovoljna samo ispovijed već i konkretna djela, primjerice: „ako je za jednime trgovcem govorio

da staru imade robu da samo druge od njega kupce odbije, štogod trgovac onaj radi njegova jezika štetuje, on jest dužan nadoknaditi. Ili ako je po njegovu ogovaranju koja divojka dobru sriću izgubila; ako je sluga izgubio službu, takov po svaki način valja da sve plativši nadoknadi..." (392).

Stav prema laži koja se uglavnom povezuje s krivim svjedočenjem na sudu nije jedinstven kod svih autora. Bellarminovski katekizmi, Pavić i Velikanović odrješito odbacuju opravdanost bilo kakve laži, čak i one kojom bi se pomoglo najbližima (roditeljima, prijateljima). Lipovčić, navodeći tri vrste laži (od šale, izmišljenu da bi se umirila svađa i „naudljivu“), očito ne smatra svaku laž jednako opasnom, pa ni grešnom. Bačić zato ima najoriginalniji i najblaži pristup; ističe dužnost govorenja istine na sudu (naročito ako će se time pomoći bližnjemu), ali nabraja i primjere situacija kada se čovjek može ustegnuti od svjedočenja, s jednom znakovitom iznimkom: „Sinovi suprot ocu ni roditelji suprot sinovom ne dopušta se da čine svidočbu, već ako su eretici, izdajnici, čarovnici i uvridili kralja, cesara &c.“ (130).